

Maksimova A.B. Competence approach to the culture of design future specialists of graphic design.

Annotation. The article considers possibilities of updating professional training future graphic designers on the basis of competitive approach. Described a group of specially-professional and professional design-activity competences that should be formed of specialists in the study of graphic design disciplines and aimed at increasing their level of project culture.

Keywords: professional training, competence, professional competences, graphic design, project culture.

УДК 378:7(091:005.336.4)

Грищенко Ю. В.,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу педагогічної майстерності
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України, м. Київ

**МИСТЕЦТВО У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
ВЧИТЕЛЯ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ
ДОСВІДУ**

Анотація. У статті розглядаються особливості розвитку педагогічної освіти в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. Проаналізовано зміст вокально-хорової підготовки в педагогічних навчальних закладах досліджуваного періоду, яка продовжувала усталені традиції використання кращих досягнень національної музичної культури.

Ключові слова: педагогічні навчальні заклади, музичні дисципліни, досвід, учительські семінарії,

учительські інститути, курси вчителів, мистецтво, співи.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими завданнями. Переоцінка цінностей, що відбувається в сучасному світовому суспільстві, є однією з головних передумов розвитку вітчизняної педагогіки. Багато вчених минулого і сучасності прийшли до висновку, що виховання – це прилучення людини до всіх досягнень людської культури у такий спосіб, щоб вона жила в контексті загальнолюдської культури. Значне місце в духовному становленні підростаючого покоління належить вчителям і особливо – вчителям гуманітарно-естетичного циклу. Саме їх педагогічна діяльність спрямована на виховання у підростаючого покоління морально-естетичних ідеалів та почуттів, художньо-естетичних смаків, формування морально-естетичного піднесеного ставлення до навколишнього світу.

В сучасних умовах гуманітаризація освіти охоплює не лише питання відповідного змісту навчання й виховання з вивченням того чи іншого обсягу гуманітарних і соціальних дисциплін, а й передбачає глибоку переорієнтацію пріоритетів у визначенні всіх головних параметрів освоєння багатств гуманітарної культури. З огляду на це суттєвої корекції потребує співвідношення застосування навчальних технологій на користь тих, що забезпечують можливість перенесення акценту з вивчення самого предмета на його використання як засобу культуротворчого формування особистості учня, виховання в ньому широкого кругозору й глибоко індивідуального ставлення до навколишнього світу [2, с. 4].

Оволодіння сферою музичного мистецтва є нелегким завданням, т. я. розуміння музичних творів, уміння використовувати їх у різних формах виховної роботи з учнями вимагає від учителя глибокого і

свідомого сприйняття музики. Від досконалості цього процесу залежить розуміння морально-естетичного змісту музичного мистецтва, характер та інтенсивність його виховного впливу.

Отже, осмислення педагогічного досвіду та наукових досліджень минулого дозволяє стверджувати, що викладання мистецьких дисциплін в педагогічних навчальних закладах сприяло формуванню морально-естетичної культури молоді, надавало можливість розвиватися кожній окремій особистості, що є актуальним для розвитку сучасної педагогічної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин.

Аналіз історико-педагогічних, науково-методичних та мистецтвознавчих джерел свідчить, що вивченню проблем професійної підготовки вчителя в Україні в різні історичні періоди займалося багато науковців. Розвитку освіти і педагогічної думки в Україні присвятили свої праці Л. Вовк, М. Грищенко, М. Євтух, І. Зязюн, Н. Калениченко, В. Майборода, Н. Ничкало, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та інші.

Зокрема, розвитку української культури досліджуваного періоду приділяли значну увагу Д. Антонович, В. Винниченко, М. Грушевський, І. Крип'якевич, І. Огієнко, О. Субтельний, М. Семчишин та інші. Автори наукових праць з історії розвитку національної освіти С. Горбенко, М. Заволока, М. Загайкевич, І. Зязюн, Н. Калениченко, О. Лавріненко, О. Михайличенко, В. Орлов, О. Рудницька висвітлили важливі аспекти процесу становлення музично-естетичного виховання в Україні.

Багатий матеріал щодо змісту й організації загальної музичної підготовки в навчальних закладах України досліджуваного періоду містять дисертаційні дослідження Т. Грищенко, А. Желан, В. Кузьмічової,

Я. Мельничук, Н. Філіпчук, В. Черкасова, О. Цвігун, К. Шамаєвої.

Водночас, ретроспективний аналіз історичного досвіду використання мистецтва у професійній підготовці вчителя не набув системного висвітлення, не здійснено цілісного історико-педагогічного аналізу багатьох аспектів теоретичної та практичної музичної підготовки у педагогічних навчальних закладах України досліджуваного періоду, оскільки науковці лише побіжно торкалися означеної проблеми.

Формулювання мети статті. На основі ретроспективного аналізу розкрити особливості професійної підготовки вчителя у навчальних закладах України у XIX ст. та визначити роль музичного мистецтва у змісті освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У другій половині XIX ст. серед педагогічних навчальних закладів України найбільшого поширення здобули вчительські семінарії, які готували вчителів співів для масових шкіл. Перші заклади освіти такого спрямування були відкриті у Коростишеві та Острозі Волинської губернії, у Вовчанську Харківської губернії в 60-х роках XIX ст. Учительські семінарії готували педагогічні кадри для початкових класів училищ, земських, міських шкіл та іншого підпорядкування.

В основу діяльності учительських семінарій було покладено «Проект учительської семінарії» К.Д. Ушинського. Згідно з цим документом учительські семінарії повинні були ознайомити учнів з досить широким колом загально-педагогічних знань, а саме з вивченням педагогіки, методики початкового навчання, психології дитячих ігор та методики співів і музики.

Але основні положення цього проекту були реалізовані лише передовими земствами України [11, с. 36-66].

До семінарій приймали хлопців і дівчат віком не молодших 16-ти років, які закінчили двокласні початкові училища. У вступників перевіряли музичний слух і знання нотної грамоти. Строк навчання тривав 3-4 роки. При деяких семінаріях діяли підготовчі класи для дітей з сільської місцевості. В «Проекті учительських семінарій» відмічалось, що кількість вихованців не повинна перевищувати сто осіб незалежно від їх станового цензу, але обов'язково православного віросповідання. Учні, які протягом навчання отримували стипендію, мали відпрацювати не менше чотирьох років за направленням Міністерства народної освіти в початкових школах сільської місцевості, або повернути Міністерству всі витрати на їх навчання [11, с. 31-53].

В кінці XIX ст. Міністерство освіти стало приділяти більше уваги справі народної освіти. Навчальний процес в учительських семінаріях здійснювався саме на основі спеціальних інструкцій Міністерства народної освіти та розпоряджень попечителя навчального округу. Так, у 1879 році вийшов наказ про поліпшення музичного виховання в учительських семінаріях та підвищення рівня викладання співів.

Про те, що вокально-хоровій підготовці в учительських семінаріях приділялось велике значення свідчать й інші адміністративні документи. Зокрема, в «Інструкції для учительських семінарій» від 4 червня 1875 року наголошувалось: «...викладання співів у семінаріях має за мету розвиток музичних здібностей і вмінь співати такою мірою, щоб учні могли згодом самі навчати учнів початкових народних училищ». Слідуючим заходом було розпорядження Міністерства

народної освіти від 22 вересня 1879 року про те, щоб у свідоцтвах про закінчення курсу навчання виставлялися «відмітки про успіхи у вивченні співів». У грудні 1883 року вийшло ще одне розпорядження Управління навчального округу «Про надання учительських місць у народних училищах виключно особам, які здатні викладати церковний спів і спроможні організувати хор» [10, с. 5-19]. Внаслідок цих розпоряджень вже у 1884 році співи стали входити до обов'язкових предметів семінарського курсу.

Програми навчання з музичних предметів склалися переважно викладачами семінарій і затверджувалися педагогічною радою [6, с. 138]. Уроки співу в учительських семінаріях мали на меті розвинути музичні здібності майбутніх учителів, сформувані в них виконавські та музично-педагогічні уміння і навички. Семінаристи співали на богослужіннях в семінарській або приходській церкві, тому вивчення недільних, святкових та великодневних концертів було для них обов'язковим [4, с. 15]. До репертуару семінарських хорів входили твори Д. С. Бортнянського, П. І. Турчанінова, Т. І. Давидова, О. Ф. Львова та ін.

Значним джерелом знань для учнів були бібліотеки семінарій, які мали музичні відділи. Основу їх фондів складала література російських видавництв, серед яких «Посібник зі співу» М. І. Соловйова, «Музична азбука» О. Г. Рубця. Також фонди бібліотек отримували газети і журнали, які дозволяли майбутнім вчителям співів не відриватися від музичного життя суспільства [12, с. 195-196].

За навчальними планами Міністерства освіти на заняття зі співів в семінаріях відводилось по дві години на тиждень. Крім цього проводились 2-3 співанки із загального хорового співу. Додаткові уроки зі співу та гри на музичних інструментах відбувались в

позаурочний час [1, с. 6-7]. Основою музичного репертуару, який входив, до навчальної програми, була велика кількість духовних творів, що за формою поділялись на три- та чотириголосні. Заняття розпочинались і закінчувались виконанням молитов, що забезпечувало релігійно-моральне виховання учнів.

Під впливом передових ідей і посиленням уваги до народної творчості, вокальний репертуар поступово розширюється і урізноманітнюється. До програми вводиться вивчення російських та українських пісень в обробці відомих композиторів.

Досить високими були вимоги до учнів учительських семінарій. При переході з одного класу в інший було обов'язковим задовільне виконання спеціальної програми з хорового співу та гри на музичних інструментах. Міністром народної освіти порушується питання про те, чи слід видавати свідоцтва на звання учителя народного училища вихованцям учительських семінарій, які мають негативні оцінки зі співів та чи варто їх переводити до наступних класів. Отримуючи випускний атестат, майбутні вчителі загальноосвітньої школи мали можливість проводити уроки співу нарівні з іншими предметами.

Поряд з викладанням співів та гри на музичних інструментах, семінаристи вивчали курс музично-теоретичних дисциплін, знайомились з елементами гармонії, сольфеджування, читання нот з листа, виконували вправи з камертоном.

Значна увага приділялась педагогічній підготовці. Відводилось чотири години на тиждень для вивчення основ педагогіки з елементами історії та психології. Такі заняття сприяли розвитку педагогічної майстерності в майбутній роботі вчителя. Згідно розпорядження Міністерства освіти від 1879 року

семінаристи мали проходити педагогічну практику у відкритих при семінаріях одно- та двокласних початкових училищах. Вже на третьому або четвертому випускних курсах під час педагогічної практики вони готували та проводили самостійні уроки співів та музики, на які відводилось по одній годині на тиждень. Майбутні вчителі мали навчати дітей нотної грамоти, молитвам, використовуючи як дидактичний матеріал релігійну та народну музику [7, с. 138-143].

Серед значної кількості педагогічних навчальних закладів України досліджуваного періоду слід відзначити Київську вчительську семінарію. Вона почала діяти 22 жовтня 1869 року. Семінарія готувала вчителів для сільських училищ Київської, Волинської та Подільської губерній.

Співставляючи навчальні плани та програми семінарії приходимо до висновку, що вони поступово доповнювались і ускладнювались. Так, якщо на початковому етапі існування цього закладу учні отримували лише елементарні знання з музичної грамоти, то вже програмою за 1896 рік передбачено поглиблене вивчення сольфеджіо, теорії музики (читання нот, знаки альтерації, мажорні і мінорні гами). Поглиблюються знання з постановки голосу, учнів знайомлять з поняттями «резонатори», «тембри голосу», «транспортування».

Свої знання та вокальні здібності семінаристи мали можливість реалізувати в хоровій діяльності. З 1882 року в Київській семінарії існувало чотири хори: головний, до складу якого входили найкращі голоси усіх класів, та три окремих хори кожного з навчальних класів. Головним хором керував вчитель співів, а іншими учні випускних класів, що досягли успіхів в оволодінні хоровим мистецтвом. Слухаючи і співставляючи виконання кожного хору, учні вчилися

аналізувати, виховували свої музичні смаки, а практиканти-регенти демонстрували свої можливості під пильним наглядом викладача співів.

Отже, крім теоретичних і практичних знань і вмій з вокально-хорової підготовки, учні київської семінарії отримували знання з основ хорового диригування, що в подальшому дозволяло їм самостійно керувати хором.

В другій половині XIX ст. однією з форм педагогічної освіти стають педагогічні курси при вищих навчальних закладах. Вони створювались з метою «...надання тим, хто присвячує себе навчальному полю діяльності та справі виховання, можливості набути педагогічну освіту і застосовуються в тих містах, де є університети...». Урядом було видано ряд документів, які мали регламентувати їх діяльність. Педагогічні курси готували учителів і вихователів для середніх навчальних закладів як Міністерства народної освіти, так і для інших Міністерств і Управлінь [8, с. 13].

На початку XX ст. мережа навчальних закладів педагогічного спрямування значно розширюється. Значну роль відігравала діяльність учительських інститутів. Ще у 1872 році Міністерством народної освіти було прийняте рішення про створення таких навчальних закладів у Харківському, Одеському та Київському навчальних округах. При інститутах також повинні діяти додаткові для вчителів курси [3, с. 1-5]. Учительські інститути готували вчителів співів та музики для середніх навчальних закладів.

До інститутів приймали осіб віком не менше 16-ти років, що закінчили гімназії або інші середні заклади освіти. Термін навчання тривав три роки. Навчальні плани та програми, які були розроблені на початку XX ст. свідчать, що учбовий процес проводився за класно-урочною системою. Протягом двох років учні

отримували загальну освіту, що передувала спеціальній. Починаючи з 2-го класу відбувалась загальнопедагогічна підготовка, куди входило викладання педагогіки, психології, дидактики, гігієни та ін. За навчальним планом Міністерства освіти на вивчення педагогіки з елементами історії та психології відводилось шість годин на тиждень. Крім того, учні проходили педагогічну практику зі співів по годині на тиждень у відкритих при інститутах міських училищах [1, с. 9].

В порівнянні з семінаріями, учительські інститути надавали більш глибокі знання з музично-теоретичних предметів. На уроки зі співу Міністерством освіти спочатку було визначено по дві години позакласних занять щотижня. Але пізніше, за ініціативою викладачів інститутів, кількість годин було збільшено і введено їх до розкладу занять. Програмою зі співів передбачалось вивчення теорії музики, сольфеджіо, церковного співу, гармонії. Як самостійний предмет викладалась методика співів, куди входило знання історії музики та вивчення методики навчання співів у школі.

У 1874 році в м. Глухові було відкрито Учительський інститут для підготовки вчителів в міській училища Київського навчального округу. До інституту приймали молодих людей всіх звань і станів, не молодших 16 років. Без екзаменів вступали особи, що успішно закінчили курс середніх навчальних закладів. Ті ж, хто не мав такої освіти і отримав домашню освіту здавали вступні іспити [3, с. 203].

На посаді викладача музики і співів перебував К. Стеценко, який мав досить великий педагогічний досвід, працюючи в інших навчальних закладах. Деякий час в інституті співи викладав О. Львов.

На початку ХХ ст. на території України починають відкриватися короткотермінові курси учителів, що

проводилися в основному в літньо-осінній період. Ці курси тривали протягом місяця. Ще у 1865 році Харківське губернське земство порушило клопотання перед урядом про надання допомоги на влаштування вчительських курсів. У цьому ж році з ініціативи земств курси почали відкриватись при повітових училищах. Внаслідок реакційної політики уряду у 80-90-х роках вчительські курси були заборонені. Їх діяльність відновила лише на початку ХХ ст. [5, с. 260]. В Києві такі курси діяли при учительській семінарії на Лук'янівці, де музичні дисципліни викладали К. Стеценко (1903 р.) та О. Кошиць (1908 р.).

Цікавим є «Конспект занять на загальноосвітніх курсах», який засвідчує, що тут вивчали теорію музики, історію церковного співу і народні пісні. Що стосується теорії музики, то від слухачів курсів вимагалось сольфеджувати тетраборди різних тональностей, вміти знаходити і давати тон за допомогою камертона, користуватися метрономом, знати музичну термінологію. Викладаючи співи, К. Стеценко в своїй методиці широко застосовував підготовчі вправи, спів по слуху і з нот [3, с. 6-8].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, у досліджуваній період у професійній підготовці вчителя важиву роль відіграло мистецтво, зокрема музичне. Вокально-хорова підготовка в навчальних закладах педагогічного спрямування досягла високого професійного рівня. Тут була створена своєрідна система музично-естетичного виховання, яка поєднувала в собі традиції релігійної та світської культури, професійного та народного мистецтва. Залучення до викладацької діяльності видатних педагогів-музикантів забезпечувало високий рівень у викладанні музичних дисциплін, зокрема методики

навчання співу. Наступність середньої та вищої освіти дозволяла молоді поглибити знання з музичної грамоти, досконаліше оволодіти хоровими навичками, виконавською майстерністю, що сприяло розвитку вокальних здібностей і дозволяло виявити творчий потенціал студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнутикова Ю. И. Подготовка учителя пения в дореволюционной России / Ю.И. Гнутикова // Музыкально-педагогическая подготовка учителя пения: ученые записки / Моск. гос. пед. ин-т им. В.И. Ленина. – М., 1965. – С. 3-31.

2. Горбенко С. С. Історія гуманізації музичної освіти: навч. посіб. за модульно-рейтинговою системою навчання / С.С. Горбенко. – Кам'янець-Подільській: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2007. – 348 с.

3. Конспект занять на загальноосвітніх курсах // Ф. 276, оп. 3, спр. 338, ар. 6-8.

4. Лахно И. Кое-что о преподавании пения в народных школах // Русский начальный учитель, 1887. – №8-9. – С. 364-365.

5. Маклакова И. Ю. Земские ходатайства как источник по истории школы и общественного педагогического движения в России 2 пол. XIX – нач. XX вв. // Народное образование и педагогическая мысль России конца и начала империализма (Малоисследованные проблемы и источники): Сб. науч. трудов под. ред. Э. Днепров. – М.: Наука, 1980. – С. 239-261.

6. Нариси українського шкільництва (1903-1933): Навч. посібник / За ред. О.В. Сухомлинської. – К: Заповіт, 1996. – 302 с.

7. Новобузька учительська семінарія // Освіта на Миколаївщині у ХІХ – ХХ ст. (історичні нариси). / кер. авт. кол. Павлик І. С. – Миколаїв, 1997. – С. 138 – 143.

8. Об упразднении педагогических институтов и о педагогических курсах, 13 июня 1860 г. // Ф. 16, оп. 299, спр. 93, ар. 13.

9. Полфьоров Я. Художня робота вчителя // Рад. освіта. – 1926. – №10. – С. 13-18.

10. Розпорядження Управління навчального округу // Ф.707, оп. 161, спр. 132, арк. 8.

11. Ушинский К.Д. Проект учительской семинарии // Избранные педагогические сочинения: В 2 т. / Ред. А. И. Пискунов. – М., 1974. – Т. 1. – С. 36-66.

12. Янчук О. 2 з'їзд – курси для керівників музичних студій педвузів // Музика. – 1925. – №4. – С. 195-196.

REFERENCES

1. Gnutikova Y. I. Preparation of teachers of singing in pre-revolutionary Russia / Y. I. Gnutikova // Musical-pedagogical preparation of teachers of singing: scientific notes / Mosk. state med. in-t im. V. I. Lenin. – M., 1965. – S. 3-31.

2. Gorbenko S. S. The history of the humanization of music education: proc. p. by the module-rating system of education / S.S. Gorbenko. – Kamenetz-Podolsk: Publisher zwolak PE, D. G., 2007. – 348 s.

3. Synopsis to take courses for General education // F. 276, op. 3, JWP. 338, ark. 6-8.

4. Lakhno V. Little about the teaching of singing in the folk schools // elementary Russian teacher, 1887. – No. 8-9. – S. 364-365.

5. Maklakova Y. Zemstvo petitions as a source on history of school and public pedagogical movement in

Russia 2 floors. XIX and beginning of XX century // education and pedagogical thought of Russia in the end and the beginning of imperialism (And little-investigated problem sources): Sat. proc. works. edited by E. Dneprova. – M: Nauka, 1980. – S. 239-261.

6. Essays Ukrainian school education (1903-1933): Proc. the manual / under the editorship of V. A. Sukhomlinsky. – To: The Covenant, 1996. – 302 s.

7. Novobuzky teachers Seminary // Education in nikolayevshchina in the XIX-XX centuries (historical sketches). / station. auth. circles. Pavlik I. S. Nikolaev, 1997. – S. 138-143.

8. On the abolition of pedagogical institutes and pedagogical courses, 13 June 1860 // F. 16, op. 299, JWP. 93, ark. 13.

9. Polforov Y. Art work teachers // Rad. education. – 1926. – No. 10. – S. 13-18.

10. The disposal of the office of educational district // F. 707, op. 161, jwp. 132, ark. 8.

11. Ushinsky K. D. Pedagogical seminary project // Selected pedagogical works: In 2 V. / Ed. A. V. Piskunov. – M., 1974. – Vol. 1. – P. 36-66.

12. Yanchuk V. 2 connection entry courses for music teachers of pedagogical institutes of studios // Music. – 1925. – N.4. – P.195-196.

Грищенко Ю. В. Искусство в профессиональной подготовке учителя: ретроспективный анализ опыта.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности развития педагогического образования в Украине во второй половине XIX – начале XX века. Проанализировано содержание вокально-хоровой подготовки в педагогических учебных заведениях исследуемого периода, которая продолжала

устоявшися традиції використання кращих досягнень національної музикальної культури.

Ключевые слова: педагогические учебные заведения, музыкальные дисциплины, опыт, учительские семинарии, учительские институты, курсы учителей, искусство, пение.

Grishchenko Y. V. Art in the professional training of teachers: a retrospective analysis of the experience.

Annotation. The article considers the peculiarities of development of pedagogical education in Ukraine in the second half of XIX – early XX century. Analyzed the content of vocal and choral training in educational institutions of the study period, which continued the established tradition of using the best achievements of national musical culture.

Keywords: teacher training institutions, musical discipline, experience, teachers ' seminars, teacher institutes, courses, teachers, art, singing.

УДК 378.015.311:7.071

Каленюк О. М.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк

**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
ОСВІТИ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Анотація. У статті проведено аналіз художньо-педагогічної освіти періоду XVII-XXI століття. Проаналізовано ефективність академічної системи освіти та її реформування на підґрунті концептуальних ідей учених епохи Просвітництва.